

УДК 355.012:159.923

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01.028

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ЯКІ ОБВИНУВАЧУЮТЬСЯ В КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АБО Є ЗАСУДЖЕНИМИ ЗА ТАКІ ЗЛОЧИНИ

Барахта Володимир Володимирович,

старший викладач кафедри

формування та розвитку професійної компетентності

персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України,

Пенітенціарна академія України

(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,

e-mail: v.barakhta77@gmail.com)

ORCID: 0000-0003-2627-8839

Тенденція до збільшення кількості осіб, стосовно яких надходять ухвали суду про складання досудової доповіді щодо осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, а також обвинувальні вирокі стосовно таких осіб спонукають досліджувати соціально-психологічні причини скоєння подібних злочинів та розробляти пробаційні програми щодо соціально-виховного впливу на таких осіб.

Метою статті є визначення й дослідження загальнотеоретичних та практичних аспектів роботи органів пробації з особами, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або засудженими за такі злочини крізь призму соціально-виховних заходів.

Методологія дослідження базується на сучасних наукових підходах щодо розвитку мислення, оцінки психологічних дій особистості, активного пізнання і оцінки впливу на зміну поведінки осіб різних психотипів.

Результати дослідження. Виділено причини колабораційної діяльності осіб, стосовно яких ухвалені обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки нашої країни. Охарактеризовано типологію поведінкових профілів відповідно до поєднання рис-індикаторів колаборантів, певні соціально-психологічні ознаки поведінки осіб-колаборантів, а також визначено індивідуальні відмінності колаборантів та їх поведінковий профіль.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зауважити на необхідності: 1) проводити подальше поглиблене вивчення моделей поведінки осіб-колаборантів з метою більш ефективного залучення їх до суспільно важливих процесів; 2) розробляти нові модулі для залучення осіб-колаборантів у суспільно корисну діяльність з метою змін їх поведінки в напрямку переосмислення життєвих цінностей та патріотизму; 3) навчати персонал

пробації певним алгоритмам спілкування та обрання механізмів пробаційного впливу на поведінку осіб-колаборантів.

Ключові слова: *колабораціонізм, колабораційна діяльність, поведінковий профіль колаборанта, пробаційна програма, тренінг, оцінка ризику.*

ON THE ISSUE OF TAKING INTO ACCOUNT THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PERSONS ACCUSED OF COLLABORATION OR CONVICTED OF SUCH CRIMES

Barakhta Volodymyr,

Senior lecturer of the Department
of Formation and Development of Professional Competency
of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine,
Penitentiary Academy of Ukraine
(34 Honcha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: v.barakhta77@gmail.com)
ORCID: 0000-0003-2627-8839

The upward trend in the number of persons subject to court orders to draw up a pre-trial report against persons accused of committing criminal offenses against the foundations of national security of Ukraine, as well as the convictions of such persons, prompts research into the social and psychological causes of such crimes and the development of probation programs to influence such persons socially and educationally.

The purpose of the article is to define and study the general theoretical and practical aspects of the work of probation authorities with persons accused of collaboration or convicted of such crimes through the prism of social and educational measures.

Research methodology is based on modern scientific approaches to the development of thinking, assessment of psychological actions of the individual, active cognition and assessment of the impact on behavioral change of individuals of different psychotypes.

Results of the study. *The reasons for the collaboration activities of persons against whom charges of criminal offenses against the foundations of national security of our country have been made are highlighted. The author characterizes the typology of behavioral profiles in accordance with the combination of traits-indicators of collaborators, certain socio-psychological signs of behavior of collaborators, and also identifies individual differences of collaborators and their behavioral profile.*

Conclusions. *The study proves the need for further in-depth study of the behavioral patterns of collaborators, as well as their involvement in socially important processes through certain probationary actions and programs.*

Key words: *collaborationism, collaboration activity, behavioral profile of a collaborator, probation program, training, risk assessment.*

Актуальність проблеми та аналіз наукових досліджень.

Ознайомлення зі змістом останніх наукових публікацій і розвідок свідчить, що дослідження поняття «колабораціонізму», його ознак та окремих рис було здебільшого в полі зору вчених, дослідження яких спрямовані на історичні та правові (особливо у сфері кримінально-правової відповідальності) аспекти. Однак тенденція до збільшення кількості осіб, стосовно яких надходять ухвали суду про складання досудової доповіді стосовно осіб, які обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, а також обвинувальні вироки щодо таких осіб спонукають досліджувати соціально-психологічні причини скоєння подібних злочинів та розробляти програми пробаційного спрямування щодо соціально-виховного впливу на таких осіб. Результати опрацювання наукових доробок у цьому напрямку показало, що зазначена проблема порушується такими вченими, як В. Горобець, О. Зубченко, З. Кісарчук, О. Мірошніченко, Т. Титаренко, В. Шимко та потребує більш поглибленого вивчення.

Метою статті є визначення й дослідження загальнотеоретичних та практичних аспектів роботи органів пробації з особами, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або засудженими за такі злочини крізь призму соціально-виховних заходів.

Методологія дослідження базується на сучасних наукових підходах щодо розвитку мислення, оцінки психологічних дій особистості, активного пізнання і оцінки впливу на зміну поведінки осіб різних психотипів.

Виклад основного матеріалу. Війна, яку розв'язала РФ проти нашої країни, змінила наше життя. На жаль, щоденно ми стаємо свідками зміненої реальності, яка створює нові складні проблеми, що потребують вирішення, викликають необхідність їх дослідження та знаходження певних відповідальних рішень. Однією з таких проблем є пробаційна діяльність, що пов'язана з роботою органів пробації з особами, які обвинувачуються в колабораційній діяльності або засудженими за такі злочини.

Колабораціонізм як явище підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверені-

тету, територіальній цілісності, конституційного ладу та іншим національним інтересам України, тому повинен нести за собою відповідальність, встановлену Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [3; 13].

Як свідчать статистичні дані, за підсумками січня 2023 року на обліку уповноважених органів з питань пробації перебувало 532 особи, засуджені за злочини проти основ національної безпеки до альтернативних видів покарань.

Засудженим цієї категорії притаманні певні соціально-психологічні особливості, які мають значення для досягнення мети покарання та організації індивідуальної роботи з такими засудженими.

Ураховуючи обставини, викликані збройною агресією рф проти України, зберігається тенденція до збільшення цієї категорії суб'єктів пробації. Тобто набуває актуальності питання врахування соціально-психологічних особливостей засуджених за злочини проти основ національної безпеки під час проведення оцінки ризиків їх протиправної поведінки, обрання ефективних поведінкових інтервенцій та загалом організації індивідуальної роботи з ними. Так, наприклад, у вересні 2022 року на обліку уповноважених органів з питань пробації перебувало 44 особи, які засуджені за злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю. У січні 2023 року на обліку налічувалося вже 166 таких осіб.

Спираючись на дослідження О. Караман, В. Курило, О. Мірошниченко, В. Шимка, можна зазначити, що колабораційна діяльність притаманна особам, які мають відхилення в соціально обізнаній поведінці та, на наш погляд, низький рівень патріотизму і/або певні життєві труднощі, з яких вони не бачать виходу. Здебільшого такі зміни поведінки осіб формуються під впливом на свідомість інформаційно-психологічних засобів та матеріальних і нематеріальних пропозицій (заохочень) ворога, що викликає трансформацію їхньої психіки, зміну системи цінностей, настановлень, поглядів, думок, взаємин, мотивів, стереотипів особистості.

У своїх роботах українські дослідники В. Горобець, Т. Заболотна, Б. Ковальов та інші зробили детальний аналіз таких форм колабораціонізму, як економічний і культурний, розглядаючи причини співпраці місцевого населення з окупантами в економічній сфері. Зокрема, український дослідник О. Потильчак запропонував для вжитку термін у двох версіях: «вимушений» та «добровільний» колабораціонізм [2, с. 57].

Майже таку ж саму диференціацію колабораціонізму зазначив у своїй роботі Я. Грицак, який виділив такі його види – вимушений, добровільний та ідеологічний. Останній передбачає індивідуальну, навмисну, мотивовану переконанням або ідеологічною угодою співпрацю з окупаційною владою. Досліджуючи колабораціонізм, практично всі науковці вказують також на такий критерій, як національна належність. Бородіна Т. зацентрувала увагу на тому, що в основі цього виду колабораціонізму лежали мотиви, які є загальними для окупованих територій: ворожість до влади, корисливі інтереси (заробітна плата, хабарництво, майно вбитих та тих, хто вимушено покинув окуповані території, отримання владних повноважень), співпраця з окупантами як стратегія виживання та ін. [2, с. 58].

Відповідно до певних ознак В. А. Шимко виокремив соціально-психологічні характеристики такої соціальної групи осіб, як колаборанти, а саме:

– «соціальний фактор включеності колаборантів у спільноту, де вони здійснюють особистісну життєдіяльність: усереднений соціально-демографічний профіль колаборантів, поряд з відносно низьким рівнем достатку і освіти, містить проблемне здоров'я та тенденцію нехтувати спортом та фізичною культурою. Деякі ознаки соціального неблагополуччя колаборантів, тим не менш, не дають підстав констатувати, що колаборація має соціально-демографічну природу. Навпаки, колаборанти являють собою різні верстви суспільства (у тому числі, звичайні сім'ї та інтелігенцію) та не є соціально ізольованими;

– психологічне дистанціювання від соціуму через певні життєві обставини або власні позиції: у сім'ях колаборантів виявляється певна тенденція щодо більшої кількості дітей та одночасно меншої чисельності осіб, яким вони допомагають» [13];

– «соціальна лояльність: більшість колаборантів є носіями світоглядної ідеї щодо соціальної лояльності. Ця ідея не трансформується в патріотичну проукраїнську позицію через відсутність у колаборантів суспільної залученості;

– ціннісні позиції в житті: світоглядні відмінності колаборантів виявляють їх ціннісний егоцентризм (незрілість) та, як наслідок, брак соціально відповідальної взаємодії з суспільством. Глибина соціальної залученості колаборантів здебільшого обмежується близьким родинним колом;

– цілісність світогляду: змістовне наповнення світогляду колаборантів структурно повторює картину світу людей, які не вчиняли таких правопорушень, проте, начебто адекватне сприйняття українського суспільства не відчувається колаборантами як «своє». Дається ознаки наслідок браку осмисленої ціннісної взаємодії з суспільством;

– викривлення уяви майбутнього у своїй країні: колаборанти часто не мають «омріяного майбутнього». Образ прийдешнього, як правило, зводиться до вузького егоцентричного змісту (наприклад, просте поліпшення поточної побутової ситуації);

– інформаційний вплив ворога: структура інформаційної підпитки колаборантів має суттєві відмінності як щодо відповідних джерел, так і у плані інформаційно-психологічних особливостей сприйняття контенту, а саме: колаборанти більш пасивні, інертні й менш критичні у процесі інформаційного метаболізму (акцент на наочно-образному споглядально-констатувальному сприйнятті інформації)» [10; 13].

Сьогодні потребує дослідження й розкриття розуміння «засуджений – колаборант» не тільки в юридичному аспекті, а й в індивідуально-психологічному та морально-етичному. Ця категорія правопорушень вже знайшла своє суспільне усвідомлення на рівні держави, та постала необхідність прикладного значення цього явища для безпеки суспільства, яка полягає у вивченні індивідуально-психологічних особливостей, проведення оцінки ризиків вчинення колаборантами повторних кримінальних правопорушень та які методи втручання можуть бути застосовані для цієї категорії осіб або груп осіб, які вже

засуджені за колабораціонізм і перебувають у полі зору пенітенціарної системи.

Існує принаймні чотири профілі колаборантів, які мають спільне ядро – ціннісний егоцентризм, який посилює закритість до сприйняття нового. Додавання до вказаного ядра інших індивідуальних чинників створює віяло колабораційної поведінки [10, с. 33]. Для цього В. А. Шимко застосовував сучасну особистісну модель, яка утворюється п'ятьма базовими рисами. Ця модель відома у світовій психології як «велика п'ятірка» [1] і вважається найбільш науково обґрунтованою, де особистість розглядається як комбінація таких індивідуальних рис: 1) екстраверсія – інтроверсія; 2) відокремленість (відчуженість) – доброзичливість; 3) імпульсивність – самоконтроль; 4) емоційна стійкість – нестійкість (збуджуваність); 5) практичність (консерватизм) – відкритість до нового.

Запропоновані В. А. Шимком профілі осіб-колаборантів формуються певною комбінацією їх особистісних рис відповідно до «великої п'ятірки». Типологія поведінкових профілів відповідно до поєднання рис-індикаторів колаборантів не є вичерпною, оскільки суб'єкти одночасно можуть належати до двох і більше поведінкових профілів [10]. Для з'ясування індивідуальних відмінностей колаборантів (рис-індикаторів) та їх поведінкового профіля, що має значення в організації індивідуальної роботи з ними, рекомендується застосовувати скорочену версію опитувальника «велика п'ятірка» – «TIPI UKR». Відповідно до результатів зазначеного вище опитувальника виокремлюють такі поведінкові профілі колаборантів, як: ретрогради (низькі показники екстраверсії та відкритості новому досвіду), невротики (низька емоційна стабільність), авантюристи (імпульсивність, низька добросовісність та висока екстраверсія) та угодники (самоконтроль на високому рівні, надто доброзичливі та надто дружелюбні). Характеризуючи «вічних угодників», В. А. Шимко стверджує, що це особистості, головним життєвим принципом яких є безмежна доброзичливість (жити в мирі, злагоді, для всіх бути добрими тощо). Така категорія індивідів відрізняється високим самоконтролем і організованістю. Поведінковий «ген служіння» супроводжується

некритичним самовідреченням та суб'єктивним відчуттям того, що вони через покору «рятують» інших. Ця категорія людей схильна зустрічати з «хлібом та сіллю» і слугувати будь-кому, хто трапляється на їхньому шляху. За аналогією з «авантюристами» пошук новизни тут виконує функцію чергового поведінкового майданчика для можливості догодити комусь. Прийняття нового життєвого змісту й особистісне зростання здебільшого не відбувається [13].

Під час визначення напрямків роботи з особами-колаборантами персонал пробації має зрозуміти: 1) на які загальнолюдські цінності поділяє сам суб'єкт; 2) будувати пробаційну діяльність з такими суб'єктами необхідно тільки в очному форматі, оскільки вони мають відчувати пильність і небайдужість з боку персоналу та знаходження в іншому середовищі оточення, що наповнено патріотично обізнаними людськими стосунками; 3) під час періодично запланованих зустрічей працівника пробації з суб'єктом необхідно обговорювати перебіг його (її) участі в соціальному проєкті з акцентом на діяльності, яку він(вона) здійснює. До того ж потрібно опосередковано з'ясувати характер взаємин суб'єкта з іншими учасниками соціального проєкту; 4) персонал пробації має проходити попередню психологічну підготовку для усунення тенденційного сприйняття мотивів колаборантів щодо вчинення ними злочину [10].

Наприклад, характеру діяльності організацій, до яких рекомендується залучати колаборанта, можуть бути деякі з напрямів волонтерської діяльності, зазначені у частині третій Закону України «Про волонтерську діяльність» № 3236-VI, а саме: проведення заходів, пов'язаних із збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків бойових дій, терористичного акту, збройного конфлікту та тимчасової окупації; утвердження української національної та громадянської ідентичності; надання волонтерської допомоги для подолання наслідків збройної агресії російської федерації проти України, а також для післявоєнного відновлення і розвитку України; надання

волонтерської допомоги особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, збройною агресією російської федерації проти України.

Загальна рекомендація в роботі з представниками всіх поведінкових профілів колаборантів, як зазначається в наукових працях учених та Методичних рекомендаціях щодо індивідуалізації роботи з суб'єктами пробації з числа осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України [10], полягає в доцільності включення їх у групову (організаційну) діяльність у межах того або іншого соціального проєкту з патріотичною спрямованістю. Втілення зазначеної загальної рекомендації спрямовано на розвиток цінностей та емоційного інтелекту колаборантів, що є одним із ключових завдань соціально-виховного впливу на колаборантів. До основних рекомендацій щодо створення передумов для розвитку цінностей та емоційного інтелекту з урахуванням індивідуальних особливостей осіб-колабораціоністів, як суб'єктів пробації, можна віднести такі, як:

- проведення тренінгів («Тренінг з розвитку емпатії та комунікативних навичок», «Тренінг щодо самовладання та самоконтролю (копінг-поведінка)», «Тренінг з розвитку лідерства та креативності»);

- залучення психологів для проведення психологічної діагностики, метою якої може бути визначення (уточнення) емоційної стабільності, імпульсивності, інтроверсії та екстраверсії, самоконтролю осіб-колаборантів з огляду на особливості діагнозу дезадаптації.

Особливу увагу під час пробаційної роботи з особами, які вчинили злочини проти національної безпеки України, має бути приділено оцінці ризиків. Методика її проведення здійснюється на загальних підставах за затвердженими формами інструментів оцінки ризиків.

Також треба наголосити на підвищенні кваліфікації персоналу пробації в напрямку вдосконалення навичок спілкування, побудови комунікативних процесів, психологічної стійкості та витривалості в роботі з особами, які обвинувачують-

ся/засуджені за злочини проти основ національної безпеки України. Таке навчання має проходити у змішаній формі, з обов'язковим наповненням практичних блоків, що представлені певними практичними кейсами. Форма навчання має базуватися на інноваційних методах, серед яких найбільш корисними є тренінгові заняття, круглі столи, мініконференції із залученням представників суду, прокуратури, адвокатури, органів Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної поліції.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зауважити на необхідності: 1) проводити подальше поглиблене вивчення моделей поведінки осіб-колаборантів з метою більш ефективного залучення їх до суспільно важливих процесів; 2) розробляти нові модулі для залучення осіб-колаборантів у суспільно корисну діяльність з метою змін їх поведінки в напрямку переосмислення життєвих цінностей та патріотизму; 3) навчати персонал пробації певним алгоритмам спілкування та обрання механізмів пробаційного впливу на поведінку осіб-колаборантів.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія. Велика п'ятірка. 2022. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Велика_п%27ятірка_\(психологія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Велика_п%27ятірка_(психологія)) (дата звернення: 20.01.2024).
2. Горобець В. Співпраця з ворогом як вимушена модель поведінки та стратегія виживання. *Військовоісторичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал*. 2018. Вип. 3 (21). С. 56–74.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність): Закон України № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
4. Про волонтерську діяльність № 3236-VI від 19 квітня 2011 року: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 20.01.2024).
5. Зубченко З. О. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях півдня України: соціологічний аспект. *Вісник НГУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. Вип. 3 (55). С. 15–23. URL: <http://visnyk-spr.kpi.ua/article/view/269530/265029> (дата звернення: 20.01.2024).

6. Особливості стосунків «психотерапевт – клієнт» у сучасному соціокультурному середовищі : монографія / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Слово, 2017. 225 с.

7. Мірошніченко О. М. Психологічні чинники становлення особистості колаборанта в умовах воєнного часу. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи в умовах воєнного стану* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 01 листопада 2023 р.). Пенітенціарна академія України. Чернігів : ПАУ, 2023. С. 161–164.

8. Кліманська М., Халетська, І. Українська адаптація короткого п'ятифакторного опитувальника особистості TIPI (TIPI-UKR). *Психологічний часопис*. 2019. № 5 (9). С. 57–76. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4> (дата звернення: 20.01.2024).

9. Курило В. С., Караман О. Л. Національно-патріотичне виховання особистості як засіб інформаційно-психологічного спротиву російській агресії в Україні. *Вісник НАПН України*. 2023. № 5 (1). С. 1–8.

10. Методичні рекомендації щодо індивідуалізації роботи з суб'єктами пробації з числа осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України / Державна установа «Центр пробації» : офіційний лист від № 1608/45/Ян-23 від 14.03.2023.

11. Чальцева О. М. Категорія «Колабораціонізм» як багатоконпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. 2022. № 2. С. 57–58.

12. Як допомогти особистості в період переходу від війни до миру: соціально-психологічний супровід : практичний посібник / за наук. ред. Т. М. Титаренко, М. С. Дворник. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 154 с.

13. Shymko V. Social-demographic and personality traits survey of convicted pro-russian collaborationists. 2022. URL: <https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/QGCQIV> (дата звернення: 20.01.2024).

References

1. Wikipedia. The Big Five (psychology) (2022), available at: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Велика_п%27ятірка_\(психологія\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Велика_п%27ятірка_(психологія)) (accessed at 20 January 2024).

2. Horobets, V. (2018), "Cooperation with the enemy as a forced model of behavior and survival strategy", *The military-historical meridian. Electronic scientific professional journal*, Issue 3 (21), pp. 56–74.

3. Ukraine (2022), *On Amendments to Certain Legislative Acts (regarding criminalization of collaboration)* : Law of Ukraine dated 03.03.2022 № 2108-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (accessed at 20 January 2024).

4. Ukraine (2011), *On Volunteering* : Law of Ukraine dated 19.04.20 11 № 3236-VI, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (accessed at 20 January 2024).

5. Zubchenko, Z. O. (2022), "Collaborationism in the Temporarily Occupied Territories of Southern Ukraine: Sociological Aspect", *Bulletin of NTUU "KPI". Political science. Sociology. Law*, Issue 3(55), pp. 15–23, available at: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/269530/265029> (accessed at 20 January 2024).

6. Peculiarities of the relationship “psychotherapist – client” in the modern socio-cultural environment : monograph (2017) / in Kisarhucuk Z. H., Slovo Publishing House.

7. Miroshnychenko, O. M. (2023), "Psychological factors in the formation of a collaborator's personality in wartime", *Integration of theory into practice: problems, searches, prospects under martial law* : materials of III International scientific and practical conference (Chernihiv, 01 November 2023), Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, pp. 161–164.

8. Klimanska, M., Khaletska, I. (2019), "Ukrainian adaptation of the short five-factor personality inventory TIPI (TIPI-UKR)", *Psychological journal*, No. 5(9), pp. 57–76, available at: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4> (accessed at 20 January 2024).

9. Kurylo, V. S., Karaman, O. L. (2023), "National and Patriotic Education of the Individual as a Means of Information and Psychological Resistance to Russian Aggression in Ukraine", *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, No. 5 (1), pp. 1–8.

10. Methodological recommendations on individualization of work with probationers from among persons who have committed crimes against the foundations of national security of Ukraine. State Institution “Probation Center” : Official letter dated No. 1608/45/ЯН-23 dated 14.03.2023.

11. Chaltseva, O. M. (2022), "The category “Collaborationism” as a multicomponent narrative in the context of war", *Political life*, No. 2, pp. 57–58.

12. How to help a person in the period of transition from war to peace: social and psychological support: a practical guide (2022) / in T. M. Tytarenko, M. S. Dvornyk Imeks-LTD, Kropyvnytskyi.

13. Shymko, V. (2022), "Social-demographic and personality traits survey of convicted pro-russian collaborationists", *Harvard Dataverse*, available at: <https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/QGCQIV> (accessed at 20 January 2024).